

Centre i perifèria en la política sindical socialista la Unión General de Trabajadores, 1888-1923¹

per Henrike Fesefeldt

RESUM:

L'article analitza el procés de formació de classes i la construcció d'un projecte sindical socialista a Espanya, el de la Unión General de Trabajadores, entre 1888 i 1923, a través d'una comparació regional. Des d'aquest punt de vista, la consolidació de la federació sindical socialista es veu com un lent procés d'integració, al si de la UGT, dels diversos moviments sindicals que s'estaven congriant des del darrer terç del segle XIX a cadascuna de les regions espanyoles. Només a la segona dècada del nou-cents, sota els efectes econòmics i socials de la Primera Guerra Mundial, la UGT reeixí a superar el pes de les divergents tradicions regionals de la política sindical i configurar un projecte de sindicat capaç d'encarrilar l'activitat de les societats obreres dins de la política del socialisme a Espanya.

PARAULES CLAU:

Història del moviment obrer, socialisme espanyol, sindicalisme espanyol als segles XIX i XX.

ABSTRACT:

This article analyses the process of class formation and the building of a Socialist trade-union movement in Spain, around the Unión General de Trabajadores, between 1888 and 1923, through a regional comparison. From such a viewpoint, the consolidation of the socialist trade-union federation reveals itself as the slow process of integration, within the UGT, of the various trade-union movements which had been taking shape since the last third of the nineteenth century in each of the Spanish regions. Only in the second decade of the twentieth century, under the economic and social effects of the First World War, did the UGT manage to overcome the pull of the divergent regional traditions and set afoot a national unionist movement, capable of channelling piecemeal trade-union activities into organized Socialist politics within Spain.

KEY WORDS:

Labour history, Spanish Socialism, Spanish trade-unions, nineteenth and twentieth centuries.

Durant els dos últims decennis del segle XIX i fins a l'inici de la Primera Guerra Mundial, el projecte sindical dels socialistes a Espanya, és a dir, la construcció d'una federació sindical d'àmbit espanyol per tal de difondre un sindicalisme de tall socialista, es va saldar amb un fracàs rotund. Tot i haver-se fundat ben

1. Traducció del castellà per J. Millan (Universitat de València)

d'hora, el 1888, el balanç d'activitats de la federació de la Unión General de Trabajadores (UGT) fou més aviat decebedor. Fins el 1910, la base social de la UGT es reduïa, de fet, a obrers artesans. Abans de 1920 no va aconseguir atraure contingents importants d'obriers de la indústria o del camp. Tant les seues propostes organitzatives com la seua política sindical foren ignorades per la majoria del proletariat espanyol. Caldria esperar les dècades de 1920 i 1930 per tal que els sindicats socialistes rebessin una resposta massiva per part dels treballadors.² La descoratjadora lentitud del ritme expansiu de la UGT va posar en relleu que els líders d'aquesta federació no aconseguïen d'estendre la seua influència en el món associatiu espanyol. Les societats de resistència, nascudes i limitades en l'àmbit local, no es van convèncer prou dels avantatges de les propostes organitzatives i de les línies de la política sindical socialista com per a fer el pas d'ingressar en la UGT. Ens manca encara, però, una explicació de les causes d'aquest fracàs. Restava per esbrinar si això es devia a algun dels factors següents: d'una banda, l'actuació de la cúpula dirigent del sindicat i la seua manca de sensibilitat davant dels diversos models organitzatius i de la política sindical de les societats de resistència a les distintes regions espanyoles; de l'altra, el rebuig del món associatiu amb el qual ensopegaven els dirigents socialistes a escala local i regional. Per això, cal aprofundir en la mena de propostes i arguments, és a dir «l'oferta», que utilitzava la UGT per tractar de convèncer les societats obreres que ingressassen en la federació, propostes que abans de 1910 sols van atraure determinats sectors de les classes obreres espanyoles, per estendre's arran d'aquesta data més enllà del sindicalisme d'ofici urbà. Des d'aquest angle, l'expansió de la UGT només es va produir, en la pràctica, quan la federació fou capaç de projectar una oferta de política sindical que estimulava l'ingrés de societats obreres que abans havien crescut de manera aïllada en ambients locals i que ara s'integraven en una acció sindical d'àmbit espanyol.

«¿Por qué no se ingresa en la Unión General?», preguntava el 1910 Vicente Barrio, secretari de la UGT. Ell mateix ofería, com a explicació, el suposat vincle de la UGT amb el socialisme polític, la seua orientació ideològica i el seu model organitzatiu, factors que dissuadien les societats obreres d'unir-se a la UGT.³ De fet, no sols els observadors de l'època, sinó també els historiadors, fan esment del moderantisme de la política sindical i de l'estructura centralitzada de la UGT

2. P. HEYWOOD, «The Labour Movement in Spain before 1914» dins D. GEARY (ed.), *Labour and Socialist Movements in Europe before 1914*, Oxford, Berg, 1989, 231; G. BRENNAN, *El laberinto español. Antecedentes sociales y políticos de la guerra civil*, París, Ruedo Ibérico, 1962, 163-169; S. CASTILLO, «Spain» dins M. VAN DER LINDEN i J. ROJAN, ed., *The Formation of Labour Movements 1870-1914*, vol. I, Leiden, E.J. Brill, 1990, 226 i s.; S. JULIA, *Los socialistas en la política española, 1879-1982*, Madrid, Taurus, 1997, 117-131. El contingut d'aquest article es basa en les conclusions de la nostra tesi doctoral que, amb el títol *Zentrum und Region in der sozialistischen Gewerkschaftsbewegung in Spanien: Die Unión General de Trabajadores 1888-1923*, fou llegida a la Universitat de Bielefeld l'any 2000.

3. V. BARRIO, «¿Por qué no se ingresa en la Unión General?», (*La Unión Obrera*), 33, 1910, 1.

com a claus per entendre la desconfiança de les societats envers la Unión General.⁴ Per bé que l'estructura i el funcionament de la UGT obeïen a un model centralitzat,⁵ no és tan clar que fos aquest centralisme el responsable de la indiferència del món associatiu davant la UGT. Atesa la manca d'estudis sobre el funcionament intern de la UGT, no està gens clar en quina mesura aquests dos factors van influir en les relacions entre la cúpula ugetista i les societats obreres locals.

Sembla raonable, més aviat, plantejar la hipòtesi que en una primera fase, entre 1888 i 1910, la UGT es va constituir preferentment en forma d'una xarxa de societats locals de resistència, amb una migrada cohesió interna. La cúpula dirigent del sindicat central no hauria tingut gaire influència sobre l'orientació de les polítiques sindicals de les seues seccions afiliades i amb prou feines hauria fet un paper de coordinació de la pràctica sindical socialista a escala espanyola. Aquesta feblesa interna dels òrgans dirigents, però, hauria comportat, com a contrapartida, que l'alt grau d'autonomia de les seccions locals permetés que els líders ugetistes enquadrassen en l'organització general un panorama associatiu molt heterogeni i fragmentat en diversitats regionals. Només en una segona fase, des de 1910, esperonada pel creixement de la federació i per l'ingrés de treballadors industrials a les seues bases, el cim directiu de la UGT maldà per augmentar la seua capacitat d'intervenció i coordinació enfront de les societats d'ofici a les diverses regions. Al llarg d'aquest procés, la directiva ugetista començà a impulsar l'expansió de la federació i a crear els pressupòsits organitzatius necessaris per defensar les seues reivindicacions laborals, tant davant de l'Estat com dels organismes patronals. Després de la vaga revolucionària de 1917, la UGT va aconseguir d'establir-se, per primera volta en la seua història, com a un actor important en les relacions laborals i complir el seu objectiu de representar els interessos obrers a tot Espanya.

Per tal de comprovar la validesa d'aquesta hipòtesi, aquest treball se situa en el punt de mira del grau d'incidència de l'actuació de la cúpula ugetista sobre la política de les seues seccions filials. Per això s'analitzaran, d'una banda, les relacions entre el Comité Nacional (CN) de la UGT i les societats obreres regionals, per tal d'esbrinar si el CN va dirigir o intervingué en les vagues i conflictes laborals a escala local i si aconseguí que les associacions locals seguissen les consignes socialistes. De l'altra, comprovarem quin fou el grau d'independència de les associacions en relació amb les actituds de la UGT i mirarem de delimitar els

4. A. BALCELLS, «El socialismo en Cataluña hasta la Guerra Civil» dins S. JULIA (ed.), *El socialismo en las nacionalidades y regiones. Anales de Historia de la Fundación Pablo Iglesias*, vol. 3, Madrid, Ed. P. Iglesias, 1988, 7; P. GABRIEL, «Sindicalismo y sindicatos socialistas en Cataluña. La UGT, 1888-1936», *Historia Social*, 8, 1990, 47; P. HEYWOOD, *El marxismo y el fracaso del socialismo organizado en España, 1879-1936*, Santander, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cantabria, 1993, 43; M. PÉREZ LEDESMA, «Partido y sindicato: unas relaciones no siempre fáciles», Íb., *El obrero consciente. Dirigentes, partidos y sindicatos en la II Internacional*, Madrid, Alianza, 1987, 222-238.

5. M. PÉREZ LEDESMA, «Organización y acción sindical: la primera etapa de la Unión General de Trabajadores» dins Íb., *El obrero consciente...*, 194-221. S. CASTILLO, *Historia de la Unión General de Trabajadores. Hacia la mayoría de edad (1888-1914)*, vol. I, Madrid, Publicaciones Unión, 1998, 76-79.

espais d'autonomia de les seccions respecte a la direcció del sindicat. L'enfocament, doncs, se centra en l'anàlisi de la interacció entre les decisions dels líders socialistes i la seua plasmació en les societats afiliades. Pren en compte, a més, els canvis en la composició de la base social dels afiliats ugetistes i en el context econòmic, tant pel que fa a la fragmentació dels mercats locals com a l'articulació creixent del mercat espanyol arran de la Primera Guerra Mundial. Aquests canvis constituïen el rerefons de les transformacions en el funcionament intern a les quals es veié sotmesa la Unión General.

Per dur a terme aquesta anàlisi, s'estudiaran les relacions del Comitè Nacional de la UGT amb les societats òbreres de quatre regions: el País Basc, Astúries, Madrid i el País Valencià. D'aquesta manera, es tracta de prendre en compte la diversitat regional dels processos d'industrialització i de formació de classe com un element fonamental en la història del moviment obrer espanyol.⁶ En estudiar aquestes relacions no s'observarà tan sols quines foren les diferents respostes a les consignes socialistes en virtut dels trets característics de cada regió, sinó que es tractarà també d'escatir quins foren els sindicats regionals que van deixar una petjada més gran en la política sindical ugetista.⁷ Així, l'anàlisi del sindicalisme socialista se situa en la intersecció entre el centre i les regions, en les relacions mútues entre cúpula dirigent i seccions afiliades. Es tracta també d'oferir una síntesi dels múltiples estudis del socialisme espanyol a escala regional.⁸ D'altra banda, el nostre interès se centra en el desenvolupament de la tasca sindical de la UGT en conjunt i a les regions, la qual cosa deixa de banda la relació amb el socialisme polític. Pretenem així donar compte de les virtuts i les mancances de la política sindical del socialisme a Espanya.⁹ Per fi, un enfocament centrat

6. Sobre la importància de la diversitat regional en la història econòmica i social, J. P. FUST, «La organización territorial del Estado» dins ÍD., ed., *España. Autonomías*, vol. 5, Madrid, Espasa-Calpe, 1989, 11-40; B. DE RIQUER, «La débil nacionalización española del siglo XIX», *Historia Social*, 20, 1994, 97-114; J. NADAL, *El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913*, Barcelona, Ariel, 1975, 227.

7. Les relacions entre el CN de la UGT i les societats òbreres s'anitzaran sobretot a partir de les actes de la UGT i la premsa socialista. Pel que fa al panorama del desenvolupament econòmic i sindical per regions, remetem per motius d'espai a la bibliografia existent. Per la mateixa raó, la trajectòria del sindicalisme a escala regional s'esbossarà només de manera força resumida i sempre centrant l'interès en l'evolució de les estructures internes i el funcionament de la UGT.

8. Referències a la diversitat regional del sindicalisme espanyol a S. JULIÀ, (ed.), *El socialismo en las nacionalidades y regiones...*; H. FESEFELDT, «Der spanische Sozialismus in der Restaurationszeit (1879-1923): Ein historiographischer Überblick», *Mitteilungsblatt des Instituts zur Erforschung der europäischen Arbeiterbewegung*, 17, 1996, 39-42; S. CASTILLO, «El socialismo español (1879-1909). Una revisión bibliográfica», *Historia Social*, 1, 1988, 130-131. La necessitat d'elaborar una síntesi de la historiografia regional, C. FORCADELL, «La fragmentación espacial en la historiografía contemporánea: la historia regional/local y el temor a la síntesis», *Studia Historica. Historia Contemporánea*, 13/14, 1995-96, 7-27. A. BARRIO, «El sindicalismo entre la Historia y las Ciencias Sociales», *Historia Contemporánea*, 10, 1993, 148-156, proposa situar les anàlisis de la història sindical dins de la visió, més àmplia, d'una història política i institucional de la configuració del marc de relacions laborals.

9. D'aquesta manera s'eviten aquells enfocaments que entenen la tasca sindical sols segons les exigències dels partits polítics obrers, vegeu A. BARRIO, «A propósito de la Historia Social, del movimiento obrero y de los sindicatos» dins G. RUEDA, (ed.), *Doce estudios de historiografía contemporánea*, Santander, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cantabria, 1991, 50-61;

en els processos de formació de les organitzacions sindicals permet de comparar i contextualitzar, com cal, la història del sindicalisme a Espanya, dins dels processos de formació de classe i d'organització obrera a d'altres països europeus.¹⁰

I. Diversitat econòmica i formació de classe a les regions espanyoles

En encetar el procés d'organització de les societats obreres, els líders socialistes es van trobar que a cada regió hi havia un punt de partença diferent, segons les branques d'activitat econòmica, l'impacte del desenvolupament industrial, el grau de qualificació dels treballadors, la seua procedència regional, etc. Aquesta combinació de factors va determinar la capacitat negociadora dels obrers respecte als patrons i va influir en la conscienciació sindical dels treballadors, enfrontats amb el dilema de si els compensaria o no organitzar-se en sindicats per defensar els seus interessos. A partir d'això, la diversitat regional en la formació de classes esdevingué un factor clau per al projecte socialista de bastir una federació sindical a escala espanyola.

Al País Basc, el creixement ràpid de l'explotació i exportació de mineral de ferro i de la indústria siderúrgica, des de la dècada de 1880, havia donat lloc a la formació d'un proletariat industrial ampli i heterogeni, localitzat al cinturó industrial de Bilbao. A les mines de ferro treballaven majoritàriament obrers temporers, sense qualificació i procedents de les regions agràries del nord d'Espanya. Aquests obrers, fàcils de reemplaçar i endeutats amb les botigues obligatòries de les empreses, tenien una feble posició negociadora respecte als patrons, la qual cosa dificultava el naixement de sindicats forts. La siderúrgia empleava un percentatge més alt de treballadors qualificats, procedents en bona mesura del mateix País Basc. Amb tot, aquests obrers no van formar sindicats, per por a ser despatxats dels seus llocs de treball, relativament ben pagats. Al marge d'això, l'heterogeneïtat d'oficis dins dels mateixos tallers de les plantes siderúrgiques no va ajudar a la formació d'associacions obreres. Foren obrers artesanals de Bilbao els qui van encapçalar la formació de sindicats, a finals del vuit-cents, que ingressaren de mica en mica en la UGT.¹¹

Íd., «Historia obrera en los noventa: tradición y modernidad», *Historia Social*, 37, 2000, 143-160; E. J. HOBBSAWM, «El 'Nuevo Sindicalismo' en perspectiva», Íd., *El mundo del trabajo. Estudios históricos sobre la formación y evolución de la clase obrera*, Barcelona, Crítica, 1987, 201-215.

10. Vegeu Klaus TENFELDE, «Konflikt und Organisation in der Frühgeschichte der deutschen Gewerkschaftsbewegung» dins W. J. MOMMSEN i H.-G. HUSUNG, ed., *Auf dem Weg zur Massengewerkschaft. Die Entwicklung der Gewerkschaften in Deutschland und Grossbritannien 1880-1914*, Stuttgart, Klett-Cotta, 1984, 256-276; E. J. HOBBSAWM, «La formación de la clase obrera, 1870-1914» dins Íd., *Mundo del trabajo*, 238-263; W. H. SEWELL, «Artisans, Factory Workers, and the Formation of the French Working Class, 1789-1848» dins I. KATZNELSON i A. R. ZOLBERG, ed., *Working-Class Formation. Nineteenth-Century Patterns in Western Europe and the United States*, Princeton, Princeton University Press, 1986, 45-70.

11. Per a la industrialització basca, P. M. PÉREZ CASTROVIEJO, *Clase obrera y niveles de vida en las primeras fases de la industrialización vizcaína*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1992; P. PÉREZ FUENTES, *Vivir y morir en las minas. Estrategias familiares y relaciones de género en la primera industrialización vizcaína (1877-1913)*, Bilbao, Servicio Editorial de la Universidad del

La industrialització d'Astúries, basada sobretot en la mineria del carbó, tingué com a protagonista una força laboral procedent majoritàriament de la mateixa regió. Es tractava d'*obrers mixtos*, petits camperols que arrodonien els ingressos del conreu amb el treball a les mines. La feina dels picadors pressuposava una certa experiència laboral, de manera que no eren fàcils de reemplaçar, tenint en compte l'escassa mà d'obra adaptable que hi havia a les conques mineres. Aquest panorama explica la posició negociadora, relativament forta, dels obrers respecte als patrons, la qual cosa hauria d'haver afavorit, al seu torn, la formació de sindicats. Tanmateix, l'autonomia econòmica dels *obrers mixtos*, que mantenien una mentalitat pròpia d'una societat agrària, es revelà com un entrebanc en principi per a la sindicació minera. L'afiliació massiva als sindicats només començà a produir-se a partir de 1910 i, sobretot, durant la Primera Guerra Mundial, quan la immigració de treballadors i l'accelerada proletarització atorgaren un caràcter nou a la força de treball de les mines.¹²

El desenvolupament industrial a Madrid va seguir pautes diferents, per tal com l'estructura econòmica de la capital recolzava en la proliferació d'obradors artesanals de dimensió reduïda, que cobrien la demanda de béns de consum de la població local. Per aquest motiu, els grups obrers més importants es formaven en la construcció, l'alimentació o la impressió. La força de treball madrilenya era heterogènia, atomitzada en diferents oficis i graus de qualificació. Es veia afectada, a més, pels canvis en l'organització del treball que feien perillar la posició privilegiada dels oficials qualificats, amenaçada per la competència de treballadors menys qualificats. Els sindicats madrilenys van reclutar la seua clientela entre aquests obrers artesanals que mantenien, encara, una posició ferma en el mercat laboral i que, a més, disposaven d'una tradició organitzativa que els havia ensenyat a fer servir la seua qualificació per tal de pressionar els patrons.¹³

Al País Valencià, caracteritzat pel pes de l'agricultura, dominaven les indústries transformadores, sobretot en la branca de la sabata i l'espardenya. Aquestes

País Vasco, 1993; A. ESCUDERO, *Minería e industrialización de Vizcaya*, Barcelona, Crítica, 1998; M. GONZÁLEZ PORTILLA, *La formación de la sociedad capitalista en el País Vasco (1898-1913)*, Sant Sebastià, Haranburu, 1981. Per motius d'espai, aquest article se centra en les organitzacions de Biscaia, ja que Guipúscoa només començà a guanyar força dins de la UGT des de 1917.

12. Vegeu A. SHUBERT, *Hacia la revolución. Orígenes sociales del movimiento obrero en Asturias, 1860-1934*, Barcelona, Crítica, 1984; D. RUIZ, *El movimiento obrero en Asturias. De la industrialización a la II República*, Gijón, Ed. Júcar, 1979; E. MORADIELLOS, *El sindicato de los obreros mineros de Asturias, 1910-1930*, Oviedo, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Oviedo, 1986; G. OJEDA, *Asturias en la industrialización española, 1833-1907*, Madrid, S. XXI, 1987; G. OJEDA i J. A. VÁZQUEZ, «Asturias: una industrialización intervenida» dins J. NADAL i A. CARRERAS, (ed.), *Pautas regionales de la industrialización española (siglos XIX y XX)*, Barcelona, Ariel, 1990, 49-78; J. URÍA «Cultura popular tradicional y disciplinas del trabajo industrial. Asturias, 1880-1914», *Historia Social*, 23, 1995, 41-62.

13. Vegeu J. L. GARCÍA DELGADO, «La economía de Madrid en el marco de la industrialización española», NADAL i CARRERAS, (ed.), *Pautas regionales*, 219-256; A. BAHAMONDE i L. E. OTERO, «Madrid, dé territorio fronterizo a región metropolitana», FUSI, (ed.), *Autonomías*, 517-615; F. SÁNCHEZ PÉREZ, «De las protestas del pan a las del trabajo. Marginalidad y socialización del fenómeno huelguístico en Madrid (1910-1923)», *Historia Social*, 19, 1994, 47-60; J. BYRNE, «La construcción durante el primer tercio del siglo XX» dins D. RUIZ i J. BABIANO, (ed.), *Los trabajadores de la construcción en el Madrid del siglo XX*, Madrid, Akal, 1993, 25-58.

indústries, escampades per una colla de ciutats menudes pertot arreu de la regió, es veieren afectades el darrer terç del segle xx per la forçada adaptació de la producció artesana al sistema de *putting-out*. Per aquest motiu, els obradors i la producció domèstica mantingueren el seu caràcter artesanal, ja que no s'havia verificat la centralització del procés productiu en fàbriques. Alhora, els treballadors havien esdevingut assalariats que depenien dels encàrrecs d'empresaris, que els fornien primeres matèries per tal de fabricar espartenyas. A més, l'ocupació de dones i xiquets va afeblir la posició dels artesans qualificats. Així, malgrat l'existència de tradicions d'organització gremial, la posició dels treballadors respecte als patrons fou més aviat dèbil, com ho posarien en relleu els primers conflictes laborals a l'inici del nou-cents.¹⁴

Els processos d'industrialització i de formació de classe van ser diferents a totes les regions espanyoles. Amb tot, hi hagué un factor que s'hi féu sentir per igual: l'escassa força integradora del mercat nacional. És cert que els productes de les indústries més importants (siderúrgia, carbó, sabates) es comercialitzaven tant al mercat espanyol com als mercats internacionals. Però a la majoria dels pobles espanyols l'activitat econòmica girava al voltant de la demanda local de béns de consum. Per això, eren en gran mesura els mercats locals els que condicionaven el nivell dels salaris, les condicions de treball i l'organització de la feina. Això implicava que tant la tasca de les societats de resistència com els conflictes laborals tenien com a marc d'actuació, en primer lloc, l'espai local. Abans de 1920, en cap branca econòmica s'havia articulat a Espanya un mercat homogeni pel que fa a les condicions de salari i treball. Per tant, les societats de resistència sentien ben poc la necessitat d'encarrilar la defensa dels seus interessos a través d'una federació de societats obreres a escala espanyola.¹⁵

II. La fase artesanal de la Unión General de Trabajadores, 1888-1910

La diversitat regional de la industrialització i els límits locals de les societats obreres van condicionar els intents socialistes d'articular una federació sindical

14. Vegeu J. NADAL «El desarrollo de la economía valenciana en la segunda mitad del siglo XIX: ¿Una vía exclusivamente agraria?», NADAL i CARRERAS, (ed.), *Pautas regionales...*, 296-314; J. MILLÁN, «L'economia i la societat valencianes, 1830-1914. Les transformacions d'un capitalisme perifèric» dins P. RUIZ TORRES, (ed.), *Història del País Valencià*, vol. 5, Barcelona, Ed. 62, 1990, 52-76; J. A. MIRANDA, *Hacia un modelo industrial. Elche, 1850-1930*, Alacant, Institut «J. Gil-Albert», 1987. S'analitzarà ací sobretot l'organització industrial i el moviment obrer en la indústria espartenyera, centrada a Elx, baluard del sindicalisme socialista al País Valencià.

15. La migrada articulació del mercat de relacions laborals a l'Espanya anterior a 1914 és subratllada per A. BARRIO, *El sueño de la democracia industrial. Sindicalismo y democracia en España, 1917-1923*, Santander, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cantabria, 1996, 92; J. SIMPSON, «Real wages and labour mobility in Spain, 1860-1936» dins P. SCHOLLIERS i V. ZAMAGNI, (ed.), *Labour's Reward. Real wages and economic change in 19th- and 20th-century Europe*, Aldershot, Elgar, 1995, 182-198. Per a la industrialització a Espanya, A. CARRERAS, «La industria: atraso y modernización» dins J. NADAL i C. SUDRIÀ, (ed.), *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*, Barcelona, Ariel, 1987, 280-312.

d'abast espanyol. Al darrer terç del segle XIX, quan el moviment obrer i sindical a Espanya amb prou feines es trobava a l'inici de la primera arrencada, qualsevol assaig de formar una federació d'aquest caire esdevingué un repte ben difícil d'encarar. No és casual que les federacions de les dècades de 1870 i 1880 fracassaren a la llarga, en raó de les seues debilitats organitzatives i dels debats interns de tipus polític i ideològic.¹⁶ Si tenim en compte aquesta experiència, cal preguntar-se amb quin objectiu van fundar els socialistes la seua federació sindical i amb quines eines la van dotar per tal d'enfortir els vincles entre les societats obreres que s'hi afiliaven. Els estatuts de la UGT facultaven la cúpula dirigent a determinar l'orientació política i sindical que havien de seguir les seccions. De fet, però, el Comitè Nacional ensopegà amb greus problemes a l'hora d'influir sobre el curs de la política sindical de les seues societats d'ofici.

La Unión General de Trabajadores es va constituir l'agost de 1888 com una simple federació de societats obreres, que es proposava coordinar els actes de solidaritat envers les seccions en vaga i lluitar per la millora de la legislació social. La direcció de la UGT va recaure en el Comitè Nacional, triat per les societats obreres del lloc on tenia la seu, Barcelona fins 1899 i, després, Madrid. Tot plegat, la Unión General va seguir una línia sindical moderada i reformista. En cas de vaga, les seccions podien demanar el suport financer del Comitè si comptaven amb possibilitats d'èxit. Davant l'allau de sol·licituds, els congressos de 1899 i 1902 van retallar considerablement les condicions per accedir al finançament d'aquestes *vagues reglamentàries*. D'aquesta manera, la UGT tractava de donar suport a les societats que seguien una política sindical moderada, tot bandejant aquelles que optaven per una política més radical.¹⁷ Malgrat tot, no sembla que la possibilitat d'aconseguir suport per finançar vagues haja estat un incentiu per a l'ingrés en la Unión General, car fins les acaballes del vuit-cents foren ben poques les societats obreres que es van sumar a la federació. Entre les societats de la indústria tèxtil catalana, la UGT gairebé no va reclutar afiliats, de manera que el Congrés de 1899 va decidir el trasllat del CN a Madrid. A partir d'aquest moment, l'afiliació a la UGT va seguir una corba ascendent, però només després

16. Tant la Federación Regional Española (FRE, 1870-1874) com la Federación de Trabajadores de la Región Española (FTRE, 1881-1888) aconseguiren l'afiliació de moltes societats obreres els primers anys de la seua existència; la FRE arribà a tenir 30.000-40.000 afiliats el 1873 i la FTRE fins els 50.000 l'any 1882. La decadència de totes dues federacions va oïr a la persecució policial, però també a les divergències respecte a l'estratègia sindical que calia seguir, vegeu J. TERRES, *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Barcelona, Crítica, 1977; M. ARTOLA, *Partidos y programas políticos (1808-1936)*, vol. I, Madrid, Aguilar, 1974, 304-321, 471-482; J. ÁLVAREZ JUNCO, «Introducción» dins A. LORENZO, *El proletariado militante*, Madrid, Alianza, 1974, 9-29; B. MARTÍN, *Los problemas de la modernización. Movimiento obrero e industrialización en España*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1992, 137-161.

17. El finançament d'una *vaga reglamentària* s'atorgava a aquelles seccions que disposaven d'un nombre estable de socis, un alt grau d'afiliació en l'ofici en qüestió, bones expectatives de cloure la vaga amb la victòria, unes reivindicacions moderades i una caixa de vaga per mantenir els vaguistes durant dues setmanes. Sobre l'estructura, estatuts i polític sindical de la UGT, PÉREZ LEDESMA, «Organización y acción sindical», 194-221; P. IGLESÍAS, «Las organizaciones de resistencia» dins ÍD., *Reformismo social y lucha de clases y otros textos*, de S. CASTILLO i M. PÉREZ LEDESMA, (ed.), vol. 1, Madrid, Ayuso, 1976, 259-276.

de 1911 es va poder consolidar definitivament el nombre d'afiliats per damunt dels 50.000.¹⁸ El fracàs de la UGT a Catalunya va obeir sobretot els desacords entre els socialistes catalans, partidaris d'una línia política de federalisme reformista, i el PSOE de Madrid, que va rebutjar tota possibilitat de col·laborar amb el republicanisme. En el terreny sindical, les grans federacions obreres de la indústria tèxtil catalana, en especial les Tres Clases de Vapor (TCV), a penes es van interessar per l'ingrés en la UGT. Un entrebanc addicional per a l'extensió del socialisme a Catalunya fou el sorgiment, des del canvi de segle, d'un republicanisme populista, que va acaparar el suport de nombroses societats obreres i va frenar el creixement de l'associacionisme socialista. En serien els casos més destacats els de Barcelona i València, on el lerroixisme i el blasquisme van controlar la tasca de les societats obreres.¹⁹

A d'altres regions industrials d'Espanya, els socialistes tampoc no sabien com atraure cap a la UGT l'incipient moviment societari. És això el que s'esdevingué al País Basc, on els socialistes es convertiren en els abanderats del moviment obrer arran de la primera vaga general minera l'any 1890, però on va fracassar l'intent de constituir sindicats entre els miners i metal·lúrgics. En la mineria, en raó de la mínima qualificació dels treballadors temporals, es féu pràcticament impossible organitzar sindicats, els quals no eren vists com una via adequada per representar els interessos obrers enfront dels patrons. Els miners van desenvolupar la seua màxima capacitat de pressió en mobilitzacions multitudinàries, i van arrossegar a la vaga els obrers de tot Bilbao i van aconseguir la intervenció de les autoritats, que van imposar als patrons la concessió d'augments salarials o reduccions de jornada. Aquesta estratègia va proporcionar als socialistes de Biscaia sengles victòries en les vagues generals de 1890, 1903 i 1910. Altrament, els patrons siderúrgics foren capaços de fer avortar de bestreta la formació de sindicats. Per això, a una de les regions més industrialitzades d'Espanya, la columna vertebral del sindicalisme ugetista fou reclutada, fins l'any 1910, entre les petites societats d'ofici dels obrers artesanals de Bilbao. Dins la UGT, els sindicats bascos ocupaven un lloc marginal. Mentre que n'aportaven, en el canvi de segle, vora el 15% de l'afiliació, el 1905 aquesta proporció fou del 10%; el 1909, sols el 5,5% dels afiliats de la UGT eren del País Basc.²⁰

18. L'any 1896 la UGT tenia 6.154 afiliats, 15.264 el 1899 i 56.905 el 1905. Només el 1911, el nombre d'afiliats s'establí en 77.749. Vegeu F. LARGO CABALLERO, *Presente y futuro de la Unión General de Trabajadores 1888-1925*, Madrid, Fundación Francisco Largo Caballero, 1983 [1925], 226-227.

19. Entre 1888 i 1893 la proporció d'afiliats catalans a la UGT es va reduir del 75% al 21%, fins arribar al 7% el 1902 i l'1,2% de vuit anys més tard. P. GABRIEL, *Sindicalisme...*, 49; M. IZARD, *Revolució industrial i obrerisme. Les «Tres Clases de Vapor» a Catalunya (1869-1913)*, Barcelona, Ariel, 1970, 146-161. La debilitat socialista enfront dels republicans a J. ROMERO MAURA, *La rosa de fuego. El obrerismo barcelonés de 1899 a 1909*, Madrid, Alianza, 1989; R. REIG, *Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer. València, 1989-1906*, València, Institució Alfons el Magnànim, 1982.

20. J. P. FUSTI, *Política obrera en el País Vasco, 1880-1923*, Madrid, Turner, 1975, 76-81, 94-104; I. OLÁBARRI, *Relaciones laborales en Vizcaya (1890-1936)*, Durango, Zugaza, 1978; L. CASTELLS, «Adaptación y respuestas de los trabajadores al desarrollo del capitalismo. Estudio de dos zonas del País Vasco: Éibar y las minas vizcaínas, 1880-1920» dins Íd., *Los trabajadores en el País Vasco*

A Astúries, en canvi, progressà la formació de sindicats a les acaballes del vuit-cents, tot i que abans d'aquestes dates l'alt volum d'*obrers mixtos* no havia afavorit l'aparició d'un veritable moviment obrer. Entre 1899 i 1904 s'hi va registrar una breu fase de forta expansió sindical, que es veié interrompuda, de sobte, a causa d'unes vagues extraordinàriament dures i de les recialles de la crisi econòmica dels anys 1905-1906. Tot i això, el creixement dels sindicats asturians va deixar la seua petjada en l'estructura de la UGT, ja que el 1900 vora el 16% dels seus afiliats vivia a Astúries i l'any següent ho feia el 22%, proporció que minvà al 3% el 1907. Aquest relatiu èxit, que contrasta amb la mínima resposta dels obrers de la indústria basca, fou possible mercès al més gran percentatge d'obrers semiqualficats que hi havia entre els miners d'Astúries. Encara que el caràcter d'*obrers mixtos* va endarrerir la integració plena en la manera de viure dels obrers industrials, la bona posició negociadora davant dels patrons n'afavoria, a llarg termini, la representació d'interessos mitjançant els sindicats. La crisi econòmica, però, féu avortar l'arrelament d'aquesta organització obrera. Com a darrer recurs del sindicalisme socialista a la regió sols quedarien els obrers artesanals del medi urbà.²¹

Al País Valencià, les societats obreres començaren a integrar-se a la UGT des de l'inici del nou-cents. El procés fou esperonat pel final d'una llarga vaga d'espardenyers a Elx, l'any 1903, vaga que fou finançada per la UGT i duta a bon terme amb la intervenció del secretari ugetista, Vicente Barrio, en la fase final de les negociacions. Això generaria unes relacions excel·lents entre la directiva de la UGT i el moviment obrer d'Elx.²² La proporció d'afiliats ugetistes procedents del País Valencià va pujar des del 2,7% l'any 1900 al 15% cinc anys després, per tornar a baixar al 6% el 1909. Les seccions valencianes es componien sobretot de petites societats d'ofici d'àmbit local, procedents de la indústria tèxtil, del calcer i la fusta. El tret característic de les societats obreres de la regió era un alt grau de dispersió geogràfica per diverses ciutats menudes, que no disposaven d'un centre d'activitats. Només la ciutat d'Elx, greument afectada per

(1876-1923), Madrid, S. XXI, 1993, 171-253; R. MIRALLES, «La gran huelga minera de 1890. En los orígenes del movimiento obrero en el País Vasco», *Historia Contemporánea*, 3, 1990, 15-44. Per a les xifres d'afiliació, «La Unión General de Trabajadores», *E(l) S(ocialista)*, 21-IX-1900, «Unión General de Trabajadores», *(La) Rev(ista) Soc(ialista)*, 54, 1905, 204-207; «Movimiento de la Unión», *UO*, 31, 1909, 6-10. Sobre els intents frustrats de sindicació a les plantes siderúrgiques, M. GONZÁLEZ PORTILLA, «Empresarios y obreros ante las huelgas de 1899. Estrategias y derrota de la clase obrera fabril vizcaína», M. MONTERO, (ed.), *Historia de los montes de bierro (1840-1960)*, Bilbao, Museo Minero, 1992, 143-160.

21. Els millors estudis del sindicalisme dels miners asturians són SHUBERT, *Hacia la revolución...*, 130-140 i MORADIELLOS, *El sindicato...*, 32-41, tot i que aquest darrer tracta el sindicalisme asturià a partir de 1910, data de la fundació del primer sindicat industrial, sense parar gaire compte en el sindicalisme miner anterior. Als centres miners d'Astúries 3.800 treballadors s'havien afiliat el 1901 a les societats de la UGT, mentre que a Biscaia sols ho havien fet uns centenars. Sobre xifres d'afiliació, «La Unión General de Trabajadores», *ES*, 15-III-1900; «La Unión General de Trabajadores», *ES*, 15-III-1901, «Movimiento de la Unión», *UO*, 28, 1907, 1-2.

22. A. SABORIT, *Pablo Iglesias. UGT-PSOE. Apuntes históricos*, vol. 4, 962 i s., F(undación) P(ablo) I(glesias)/M(adrid), A(rxiu) A(ndrés) S(aborit) C(olomer) XXIX. Per a la vaga d'Elx, J. VIVES GARCÍA, *La huelga de Elche (1903)*, Alacant, Ed. Biblioteca Alicantina, 1974.

la crisi econòmica de 1905, va fer de nucli dels sindicats valencians de l'espardenya.²³

Entre 1900 i 1910, la influència més gran dins la UGT fou exercida per les societats obreres de Madrid, que hi aportaven entre un terç (1903) i el 61,5% (1909) dels afiliats. El model organitzatiu a Madrid recolzava en la reproducció del món dels oficis artesanals en l'àmbit del sindicat, model que arribà a marcar la pauta expansiva de la UGT els primers deu anys del segle xx.²⁴ En el seu paper d'eina més destacada de la política sindical, les societats d'ofici de Madrid van fer servir el control del mercat de treball que, per tal de garantir els seus privilegis, arribaren a exercir els obrers qualificats mitjançant l'exclusió dels no sindicats. A partir de 1900 van aplicar aquesta política amb molt d'èxit les societats de picapedrers, fusters, flequers i obrers de vila, els afiliats de les quals van contribuir a nodrir les caixes de resistència, alhora que feien costat a la tàctica ugetista de vagues moderades i esglaonades. Malgrat tot, la mà d'obra que fornava el nucli més fort de l'afiliació es limitava al mercat local de treball, mentre que a penes es feia sentir la necessitat de col·laborar amb les societats de treballadors d'altres indrets.²⁵

Aquest associacionisme d'ofici —de vegades, amb tradicions gairebé gremials, elevades barreres d'ingrés i excloent envers els no qualificats— era el tipus d'organització sindical que dominava la majoria dels centres urbans d'Espanya, sovint davall la influència política dels republicans. Fou ací, però, on també la UGT reeixí a obtenir els primers triomfs. Mentre que la formació de societats entre els obrers de la indústria se saldà amb el fracàs, foren els treballadors de professions artesanals els que en principi van nodrir la base social de la Unión General de Trabajadores. Aquestes societats, integrades majoritàriament per treballadors qualificats, podien aspirar al control del mercat de mà d'obra i a exercir amb èxit la seua política sindical dins del marc de la localitat. Alhora, aquest fort arrelament de les societats en l'espai local els ofería prou autonomia enfront de qualsevol intent de control per part del Comitè Nacional ugetista.²⁶

23. El moviment obrer del País Valencià disposa de pocs estudis. Per al sindicalisme dels espardenyers, MORENO, *Elche*, 176-194; Íd., *Las luchas sociales en la provincia de Alicante (1890-1931)*, Alacant, UGT, 1988. Per a les xifres d'afiliats, «La Unión General de Trabajadores», *ES*, 21-IX-1900; «Unión General de Trabajadores», *RevSoc*, 54, 16-III-1905, 204-207; «Movimiento de la Unión», *UO*, 31, 1909, 6-10.

24. S. GONZÁLEZ GÓMEZ, «Madrid: capital del resurgir de la U.G.T.» dins M. REDERO, (ed.), *Sindicalismo y movimientos sociales. Siglos XIX y XX*, Madrid, UGT-Centro de Estudios Históricos, 1994, 23-49. La societat de paletes de Madrid, *El Trabajo*, la més gran de la UGT l'any 1906, va servir de model per al sindicalisme socialista. J. MELIÀ, «La crisis de nuestros sindicatos», *RevSoc*, 3, 1-II-1903, 78-80; «Movimiento de la Unión», *UO*, 31, 1909, 6-10.

25. J. BYRNE, «Trabajo y conflictividad en el sector de la construcción de Madrid 1900-1914», *Sociología del Trabajo*, 11, 1992, 124-129; M. RALLE, «Un 'socialisme des métiers'? Culture politique ouvrière et 'obrerros de artes y oficios' (1870-1900)» dins J. MAURICE, B. MANGUIEN i D. BUSSI-GENEVOIS, (ed.), *Peuple, mouvement ouvrier, culture dans l'Espagne contemporaine*, Saint Denis, PUV, 1990, 169-178; S. GONZÁLEZ GÓMEZ, «La U.G.T. en los comienzos del s. xx», *Investigaciones Históricas. Historia Contemporánea*, 10, 1991, 75.

26. Entre 1900 i 1910 la majoria dels afiliats de la UGT —en concret, el 69% el 1900 i el 62% el 1909— provenia d'oficis artesanals, com ara construcció, fusta, alimentació i impressió. Altrement, el 26% dels ugetistes el 1900 i el 25% el 1909 treballava en professions industrials: mines,

Els llibres d'actes de la UGT mostren, en efecte, que el CN a penes disposava de mitjans per tal d'influir en la pràctica de les seccions. És cert que les societats tenien l'obligació d'informar el CN de vagues i conflictes laborals. Malgrat això, el Comitè es veí reduït generalment a la posició de conseller, sense poder influir de manera directa en la gestió de les vagues. La direcció central no només mancava de mitjans per tal de fer un paper actiu en una vaga local, sinó que, a més, temia desautoritzar el mateix comitè local de vaga davant els seus adversaris en cas d'intervenir en la resolució d'un conflicte.²⁷ Al capdavant, el CN temia reconèixer que sols els dirigents obrers de cada lloc disposaven de prou informació per tal de decidir sobre l'estratègia més convenient per tal de vèncer en una vaga. «*Nadie mejor que ellos podrían saber el estado de la clase trabajadora en aquella región para tomar una acertada resolución*», comunicava el 1906 el Comitè Nacional a les societats de Bilbao, en consultar-les si convenia declarar una vaga general com a resposta als abusos dels patrons.²⁸

L'estratègia ugetista de finançar les *vagues reglamentàries* tampoc no funcionava com a estímul de la política sindical moderada que maldava per imposar la cúpula ugetista. Amb tot, el nombre total d'aquestes vagues eran tan reduït que les seccions amb prou feines podien comptar de beneficiar-se d'aquest ajut. Per aquest motiu acostumaven a tirar endavant en les seues reivindicacions laborals i declarar vagues, tot i que no tinguessen els requisits que calien per obtenir finançament reglamentari.²⁹ A més, l'intercanvi d'informació entre el CN i la secció afectada funcionava sovint de manera deficient, per la qual cosa les vagues acabaven adquirint una dinàmica que escapava a tota intervenció de Madrid estant. Això es posà en relleu en la resolució de la vaga de la societat obrera de la fusta de Valladolid el 1905. Aquesta societat obtingué durant vint-i-vuit setmanes el finançament de la UGT, perquè les societats locals no havien informat el CN amb tota sinceritat sobre el curs del conflicte, fins que Vicente Barrio s'adonà de les poques expectatives d'èxit i de les que pràcticament no mereixia suport financer. Tot plegat, fins 1914 els estatuts ugetistes sols obligaven les seccions a informar al CN sobre les vagues i conflictes, sense esmentar de

siderúrgia i metal·lúrgia, tèxtil i transports. En aquesta dècada, la UGT gairebé no disposava d'afiliats en l'agricultura. Tot i que la diferenciació entre oficis industrials i artesanals no deixa de ser artificiosa, serveix per fer una aproximació a l'estructura per professions de la UGT. Vegeu «La Unión General de Trabajadores», *ES*, 15-III-1900; «Movimiento de la Unión», *UO*, 31, 1909, 6-10.

27. Vegeu la conclusió del debat del CN amb motiu de la vaga d'Elx el 1903, «Actas, UGT, CN», 8-X i 29-X-1903, UNIÓN GENERAL DE TRABAJADORES, *Actas, 1899-1905*, vol. 2, ed. d'A. DEL ROSAL, Madrid, Grijalbo, 1985.

28. «Actas, UGT, CN», 6-IX-1906, UNIÓN GENERAL DE TRABAJADORES, *Actas de la Unión General de Trabajadores, 1905-1909*, vol. 3, Madrid, Grijalbo, 1979. Els abusos denunciats per les societats obreres es referien al fet que part dels patrons no complien les promeses amb les quals havia acabat, poc abans, la vaga general de la mineria, el 1906.

29. A les actes de la UGT es donen nombrosos casos en els quals les seccions decidien declarar una vaga en contra dels consells del CN. Segons els estatuts ugetistes, sols s'admetia una *vaga reglamentària* alhora. Entre 1900 i 1905, la UGT finançà només tres vagues i no cap entre 1908 i 1911. Vegeu CASTILLO, *Historia...*, vol. 1, 156-159; «Memoria a los federados», *UO*, 34, 1911, 3. Per a crítiques internes al sistema de finançament de les *vagues reglamentàries*, «En vísperas del Congreso», *ES*, 5-VIII-1913.

manera inequívoca el dret del CN a intervenir en aquest tipus d'actuacions de les societats.³⁰

De vegades sorgien problemes d'altra mena quan, a causa de les característiques específiques d'una regió, els sindicats hi adoptaven estratègies allunyades de les que defensava el CN de la UGT. La divergència de criteris sobre si convenia o no la vaga general havia marcat les relacions entre el CN i els sindicalistes de Biscaia arran de les vagues mineres de 1890 i 1891. Tanmateix, el CN no resolgué a intervenir de manera directa en els conflictes biscaïns. Només durant la vaga minera de 1910, el CN va pressionar la Federación de Sociedades Obreras de Bilbao per tal d'evitar que es declarés una vaga general de costos i riscos incalculables. Aquest pas desfermà les ires dels socialistes biscaïns, dirigits per Facundo Perezagua, que van culpar Francisco Largo Caballero i Lucio Martínez, delegats del CN a Biscaia, de no conèixer ni respectar les condicions específiques de la lluita sindical a la província basca: «*Pero así como el más ínfimo médico rural, cuando asiste a un enfermo, sabe más de aquel caso que la Academia de Medicina en pleno, así nosotros en este asunto, y reconociendo la buena fe de los comisionados de la Unión, decimos que no debieron intervenir como lo hicieron, por lo menos hasta haberse enterado bien y sobre el terreno, y preguntando a todos, incluso a la Comisión de huelga.*» Malgrat la intervenció del CN, l'estratègia de Perezagua d'augmentar la pressió sobre patrons i autoritats mitjançant la mobilització dels obrers amb una vaga general s'imposà encara, per darrera vegada, entre les societats sindicals de Bilbao. Tot i això, un any després, en el congrés ugetista de 1911, les tensions van provocar vius atacs de Perezagua a Largo Caballero.³¹

Podem concloure, doncs, que el Comitè Nacional actuà envers les seccions més com un òrgan assessor que no pas directiu i que acostumava a respectar-ne l'autonomia en els seus afers interns.³² El mateix CN va definir la seua funció com la d'un simple enllaç entre les societats, sense intervenir en la manera de dur a terme la pràctica sindical i sense assumir un paper actiu en el lideratge de la federació ugetista. Quan, el 1913, les societats de la construcció de Madrid van sotmetre a l'aprovació del CN la proposta de reformar l'estructura organitzativa de tot el sector, el Comitè Nacional s'abstingué d'opinar sobre l'afer, per tal com

30. Tanmateix, el CN opinava que tenia dret a intervenir en vagues locals, per més que això no havia estat establert al reglament, «Actas, UGT, CN», 13-II-1908; UGT, *Actas*, vol. 3; UNIÓN GENERAL DE TRABAJADORES, *Estatutos*, Madrid, Imprenta de Felipe Peña Cruz, 1914, FPI/M A(rxíu) A(maro) R(osal) D(íaz)-49(273-2). Sobre la vaga de Valladolid, «Actas, UGT, CN», 9-XI i 30-XI-1905, UGT, *Actas*, vol. 2.

31. COMISIÓN DE HUELGA, *Huelga de mineros de Vizcaya*, Bilbao, Imprenta de la Sociedad Anónima «Tipográfica Popular», 1911, 78. També, «Actas, UGT, CN», 26-VIII-1910, UNIÓN GENERAL DE TRABAJADORES, *Actas, 1910-1913*, vol. 4, Madrid, Grijalbo, 1985; M. RALLE, «¿Divergencias socialistas? Madrid y Bilbao ante el conflicto minero de 1891», A. ELORZA i M. RALLE, *La formación del PSOE*, Barcelona, Crítica, 1989, 187-243; FUSI, *Política obrera...*, 307-312. Per als debats entre Largo Caballero i Perezagua, «Congresos Obreros», *ES*, 26-V-1911.

32. Davant la demanda d'una secció de resoldre un conflicte intern, el CN opinava que no tenia competències per aquesta mena d'intervenció, «Actas, UGT, CN», 5-I-1911, UGT, *Actas*, vol. 4.

«la misión de los representantes de los organismos obreros es más bien de carácter administrativo que legislativo, como se ha manifestado en distintos Congresos, puesto que a éstos compete la discusión y enmienda de los Estatutos, siendo los Comités y directivas los encargados de cumplimentarlos».³³ El marcat localisme que amerava l'economia i la societat espanyoles també hagué de deixar la seua petjada en la primera fase de la UGT. La federació, que aplegava majoritàriament societats d'obriers artesanals d'àmbit local, només podia funcionar com una xarxa ben poc atapeïda, que mobilitzava la solidaritat entre les seccions i fornïa vies de comunicació per a l'intercanvi d'informes entre elles. Aquesta darrera funció resultà tenir la més gran importància dins la fragmentada societat espanyola, car d'aquesta manera les aïllades societats obreres d'àmbit local podien tenir accés, en cas de vaga, al suport econòmic de tot arreu d'Espanya. A causa de l'alt percentatge de treballadors d'arts i oficis entre els seus afiliats, la UGT féu servir estratègies adreçades a la defensa dels interessos dels obrers qualificats en mercats de mà d'obra de dimensions reduïdes. En feines com la construcció, la impremta o l'alimentació, formar xarxes sindicals més enllà de l'espai local no fou un requisit bàsic per a l'èxit sindical, per la qual cosa això no fou l'objectiu prioritari de les societats d'ofici. En aquest sentit, les tradicions artesanals van marcar amb el seu segell la primera fase de la UGT.³⁴ Les estratègies de les seccions ugetistes sols canviaren en la mesura que les vagues d'alguns sectors de la indústria començaren a sobrepassar l'àmbit local, la qual cosa exigia que col·laborassen sindicats de regions diferents. Aquests canvis s'inscriuen en un procés més ampli: la configuració de les relacions laborals a escala espanyola. Ací es troba el motor de la dinàmica expansiva de la UGT des de 1911.³⁵

III. *Un període de canvis, 1910-1917*

Entre 1910 i 1917 es féu palesa la necessitat de redefinir l'estructura de lideratge i funcionament intern de la UGT, necessitat que sorgia en primer lloc com a resposta a les transformacions de la seua base social. Aquests canvis derivaven

33. «Actas, UGT, CN», 8-V-1913, UGT, *Actas*, vol. 4.

34. Investigacions recents han esmerçat més interès en els orígens artesanals dels sindicats espanyols, vegeu A. SMITH, «Trabajadores 'dignos' en profesiones 'honradas': los oficios y la formación de la clase obrera barcelonesa (1899-1914)», *Hispania*, 56, 1996, 655-687; BYRNE, «Trabajo y conflictividad...», 115-141; REIG, *Obreros i ciutadans...*, 50-58; SÁNCHEZ PÉREZ, «Protestas del pan...», 47-60; R. RUZAFÁ, *Antes de la clase. Los trabajadores en Bilbao y la margen izquierda del Nervión, 1841-1891*, Bilbao, Servicio Editorial de la Universidad del País Vasco, 1998; RALLE, «Socialisme de métiers...», 69-178; J. BREULLY, «Artisan economy, ideology and politics: the artisan contribution to the mid-nineteenth-century European labour movement» dins Íd., *Labour and Liberalism in nineteenth-century Europe. Essays in comparative History*, Manchester/N.Y., Manchester University Press, 1992, 76-114; F. LINGER, «Beyond Exceptionalism: Notes on the Artisanal Phases of the Labour Movement in France, England, Germany and the United States», *International Review of Social History*, 26, 1991, 1-23.

35. Vegeu C. ARNEAS POSADAS, *Sevilla y el Estado, 1892-1923. Una perspectiva local de la formación del capitalismo en España*, Sevilla, Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1995, 260-266.

del rapidíssim creixement de la federació entre 1911 i 1913-1914, conseqüència de l'empenta organitzativa de la UGT entre els obrers de la indústria, les mines i el ferrocarril.³⁶ En general, el marc econòmic, polític i institucional dins del qual actuaven els sindicats es veié sotmès a profundes transformacions. No sols l'articulació de les relacions laborals al conjunt d'Espanya, sinó també el creixent intervencionisme de l'Estat en la política social, així com l'ascens de l'organització dels empresaris feien que els sindicats buscassen camins nous de representació d'interessos, mentre que el rerefons de la crisi política de la Restauració enfortia el moviment obrer en el seu paper d'oposició a les forces polítiques conservadores. D'una banda, el moviment obrer va deixar de ser un fenomen del tot secundari en l'espai polític i social. El 1910, Pablo Iglesias obtingué un escó a les Corts per primera volta. D'altra banda, les vagues ja no eren simples aldarulls locals, com es posà en relleu tant en les dues vagues generals de 1909 i 1911 com en la gran vaga ferroviària de 1912. En fou reflex, l'any 1910, la fundació de la Confederación Nacional del Trabajo (CNT), l'altra federació d'àmbit espanyol, d'orientació anarcosindicalista. Alhora, la Unión General abordava des de la mateixa data la tasca clau de reformar les seues bases organitzatives, per tal d'adaptar-se a les condicions del nou estat de coses.³⁷

En aquest panorama va néixer dins la UGT el debat sobre la seua reforma estratègica i organitzativa, debat que tenia antecedents en les reformes dutes a terme a certes regions. La innovació més important havia estat el naixement dels primers sindicats regionals d'indústria, tant a Astúries com al País Basc. El 1910, el miner asturià Manuel Llaneza establí, mitjançant la creació del Sindicato de Obreros Mineros de Asturias (SOMA), un nou sistema d'organització i política sindical. El nou model tractava d'incloure tots els obrers del sector miner en un organisme únic, la qual cosa va augmentar considerablement la capacitat negociadora dels treballadors i els permeté d'establir un sindicalisme centrat en la negociació dels contractes de treball per a tots ells. El SOMA visqué un creixement espectacular i assolí una alta taxa de sindicació. Als tres anys de ser fundat, l'any 1913, la patronal minera que s'havia creat anteriorment va reconèixer el SOMA com a representant dels obrers, alhora que acceptava la implantació del salari mínim. D'aquesta manera, el SOMA començà a ocupar un paper clau en la definició de les relacions laborals del sector, tasca que es traduiria

36. El nombre d'afiliats ugetistes s'elevà a 147.729 el 1913, però tornà a baixar els anys següents fins els 76.304 de 1916. Vegeu LARGO CABALLERO, *Presente...*, 226-227; A. SABORIT, *Asturias y sus hombres*, Tolosa de Llengadoc, Imprimerie Dulauriere/UGT-CIOSL, 1964, 161. El 1912, més de la meitat dels afiliats de la UGT provenien de la Federación Nacional de Ferroviarios i tres anys després la Federació de Miners en representava el 19%, «Movimiento de la Unión», *UO*, 34, 1911, 6-11; «La Unión Obrera», *ES*, 9-VIII-1912; «La Unión General», *Acción Socialista*, 75, 22-VIII-1915, 5-8; J. L. MARTÍN RAMOS, *Historia de la Unión General de Trabajadores, Historia de UGT (1914-1930)*, vol. 2, Madrid, Publicaciones Unión, 1998, 8-9.

37. JULIA, *Los socialistas...*, 88 i s. Sobre la fundació de la CNT, X. CUADRAT, *Socialismo y anarquismo en Cataluña, 1899-1911: los orígenes de la C.N.T.*, Madrid, Ed. Revista de Trabajo, 1976, 525-590; A. BAR, *La C.N.T. en los años rojos. Del sindicalismo revolucionario al anarcosindicalismo (1910-1926)*, Madrid, Akal, 1981.

institucionalment mitjançant les *Comissions mixtes* de sindicat i patrons.³⁸ Un procés semblant s'encetà al País Basc quan, el 1914, es fundà el Sindicato de Obreros Metalúrgicos de Vizcaya (SOMV) i el 1916 el Sindicato de Obreros Mineros de Vizcaya (SMV). Aquell mateix any, el SOMV aconseguí el reconeixement del primer contracte col·lectiu per a tot el sector, que esdevenia una referència obligada en la gestió de les relacions laborals. En la mineria, l'estratègia negociadora va desplaçar el conegut recurs anterior a la vaga general. Pel que fa a la organització interna i la política sindical, tots dos sindicats bascos van seguir l'exemple del SOMA, encara que les seues organitzacions no assolien fins el 1918 una implantació comparable a la dels asturians. Talmen com a Astúries, l'èxit dels sindicats industrials obeïa en part al fet que, durant la Primera Guerra Mundial, els patrons miners i siderúrgics s'estimaren més de mantenir la pau laboral per tal d'aprofitar la bona conjuntura de l'exportació.³⁹

Els sindicats d'indústria van aportar elements estratègics als que ja aplicava la Unión General. El sindicalisme dels obrers artesanals, centrat a controlar els mercats de mà d'obra, fou reemplaçat per la lluita pels contractes col·lectius, en favor d'obrers de sectors econòmics més amplis, i pel reconeixement dels sindicats com interlocutors de la patronal. A més a més, el nou model organitzatiu agilitzava la coordinació de la tasca sindical entre les diverses regions i permetia, d'aquesta manera, maximitzar la pressió sobre l'Estat en l'àmbit general espanyol. El primer organisme ugetista que va posar a prova aquestes opcions fou la Federación Nacional de Mineros (FNM), fundada el 1911, que dos anys més tard plantejà tot un seguit de reivindicacions generals per al sector miner espanyol. Els miners tractaren de centrar la pressió sobre el govern, tot explotant l'amenaça que havia de representar la mobilització dels obrers de les mines a tot Espanya. *«Todos unidos podremos crear un conflicto nacional que obligue a los Gobiernos de la burguesía a inclinarse de nuestro lado.»*⁴⁰ Amb el conat de mobilització dels miners per unes reclamacions unitàries, els sindicats del sector van fer el primer pas en l'intent d'influir en la configuració del mercat laboral d'abast espanyol. La iniciativa s'inscriví en el context d'un conflicte local concret, la vaga dels obrers de les mines de coure de Riotinto, la tardor de 1913, en la qual els líders d'aquest lloc volien veure el suport d'una vaga general a tot arreu d'Espanya. En el curs de la campanya, però, es féu evident la desproporció que

38. La tasca de mediació de les *comissions mixtes* va reduir els nivells de conflictivitat laboral, car permeté de resoldre problemes menuts abans que no provocassen una vaga, vegeu «Nuestro balance anual», *E(D) M(inero de la) H(ulla)*, 6, 1915; «Nuestra Asamblea General», *MH*, 30, 1917. El 1915, el SOMA organitzava el 64,5% dels miners d'Astúries i dos anys més tard el 47,5%. SABORIT, *Asturias...*, 155-161; SHUBERT, *Hacia la revolución...*, 141-149; MORADIELLOS, *El sindicato...*, 42-56.

39. Vegeu Fusi, *Política obrera...*, 365-369. A principis de 1917, el SOMV sols representava el 10% dels treballadors metal·lúrgics i siderúrgics de Bilbao i la seua rodalia industrial. Vegeu «Actas, SOMV, C(omisión) S(indical)», 18-III-1917, A(rchivo) H(istórico) N(acional)/S(ección) G(uerra) C(ivil), P(olítico) S(ocial)-Bilbao, 200/1.

40. «Congreso Extraordinario de Mineros», *ES*, 9-IX-1913. També, F. CASTRO DE ISIDRO, «Entre cobre y oro. Radicales y Socialistas en la huelga general de Riotinto», *Historia Social*, 5, 1989, 97-114; SABORIT, *Asturias...*, 249-252.

hi havia entre els diversos i contradictoris interessos dels sindicats miners regionals i la mobilització general. La tensió creixent entre les tradicions sindicals divergents de Biscaia i Astúries va aturar el pla de la vaga a escala espanyola, ja que el SOMA rebutjà ajornar la campanya projectada en favor del salari mínim per tal de donar suport a un moviment general. La mobilització dels treballadors de les mines es va trencar en una colla de vagues regionals per reivindicacions diverses. Mentre els asturians reclamaven amb èxit la implantació del salari mínim, els sindicats miners de Biscaia i Ríotinto només van poder assolir en part els objectius de les seues lluites.⁴¹ El predomini dels interessos d'àmbit regional representà un seriós revés per a la Federación Nacional de Mineros, la qual, de fet, es desintegrà el 1915, arran dels conflictes entre els dirigents sindicals d'Astúries, el País Basc i Ríotinto.⁴²

La transcendència de les noves estratègies sindicals, orientades cap al marc general espanyol, rau en el fet que no tan sols van representar un canvi decisiu en la pràctica sindical dels miners, sinó que, a més, afectaren profundament la UGT. Sobretot, van posar en relleu la mínima capacitat del Comitè Nacional per enquadrar l'àmplia mobilització minera dins l'actuació de la Unión General, per influir sobre el curs de les lluites o per intervenir en la definició dels seus continguts. De la mateixa manera, el CN es va mostrar incapaç de sotmetre els dirigents miners a la disciplina de la Unión General i tampoc va poder aturar, l'any 1915, la desintegració de la FNM, que al seu moment havia estat una de les federacions més prometedores de tota la UGT. L'escassa capacitat del Comitè Nacional per tal d'assumir la direcció de la UGT era especialment greu, si pensem compte en les importants dimensions dels nous sindicats d'indústria. En efecte, el gran nombre d'obrers que anaven a mobilitzar-se amenaçava de desestabilitzar tota la federació ugetista. Heus ací una de les causes del debat sobre la reforma dins la UGT, que culminaria en el congrés de 1914 i que s'adreçava a fer de la UGT una potent federació de sindicats al conjunt d'Espanya, capacitada per liderar, coordinar i enfortir les polítiques de les seues filials. Les propostes bàsiques del debat giraven al voltant de la centralització de la UGT, no sols en la seua estructura, sinó també pel que fa al seu funcionament intern, en dotar el CN dels instruments adequats per intervenir en la pràctica sindical de les seccions. El socialista madrileny Mariano García Cortés va proposar la següent visió del que podia ser la UGT: *«Creo que su papel principal es (...) combatir el espíritu localista y corporativo, fomentar la creación de Federaciones de oficios y Asociaciones con base múltiple, etc., etc. Privarla de estas funciones es empequeñecerla, reducirla a una simple oficina que cobra cuotas, acusa recibo de cartas y admite y rechaza Sociedades. Los que la conciben tan pequeña no la quieren bien.»*⁴³

41. Vegeu FUSI, *Política obrera...*, 346-350, 360; CASTRO DE ISIDRO, «Entre cobre...», 101-114; F. LUNAR, *A cielo abierto (De Ríotinto a Norteamérica)*, Aroche, Asociación Cultural de Senabra, 1999.

42. A. SABORIT, «Los Congresos Obreros», *AS*, 65, 13-VI-1915, 6-7.

43. C. FIDEL, «Más sobre la base múltiple», *ES*, 3-VIII-1913. Segons Xavier Cuadrat, Constancio Fidel fou l'àlies de Mariano García Cortés, CUADRAT, *Socialismo*, 449. Pel que fa al debat, E. F. EGOCHAGA, «La organización de Asturias», *ES*, 26-VIII-1913; L. FERNÁNDEZ MULA, «El problema de las Federaciones».

Que calia una reforma interna es féu evident no només pels problemes derivats de la integració dels nous grups obrers organitzats. També les federacions de la tradicional clientela de caire artesà hagueren de reconèixer que el marc general del sindicalisme estava canviant. La tendència a l'extensió de les vagues reduïa els avantatges de les seues estratègies habituals en el mercat de mà d'obra. Fins i tot les societats d'ofici més fortes, com ara les de la construcció a Madrid, van començar a considerar que calia formar federacions d'indústria a escala local. Amb tot, l'any 1914 el primer intent de fundar un organisme semblant no va reeixir, en ser boicotejat per una part de les societats del sector.⁴⁴ També al País Valencià les seccions locals començaren a enfortir els vincles entre les societats d'espardenyers, en fundar el 1913 la Federación Nacional de Obreros Alpargateros y Oficios Anexos de España (FNA). Aquesta era una simple federació tradicional de societats d'ofici, que maldava, en primer lloc, pel control dels preus dels materials per fabricar espardenyes, per tal d'homogeneïtzar les condicions de producció d'aquesta indústria a tot arreu d'Espanya i poder influir d'aquesta manera en els salaris. Per bé que en el sector de l'espardenya les societats obreres mantenien el model de les velles societats d'ofici, en crear-se una federació general per tot Espanya van posar per primera volta les bases d'una possible actuació més enllà del marc local.⁴⁵

Com hem vist, doncs, les propostes per a la millor organització i defensa dels interessos obrers variaven segons la regió i la branca industrial. Pel que fa al paper del Comitè Nacional dins la UGT, els debats van mostrar la necessitat que la cúpula dirigent participés de manera activa en la gestió dels moviments sindicals de les diverses regions. Per tant, el Congrés ugetista de 1914 va aprovar una reforma dels estatuts, que establia com a norma l'elecció del CN per part dels congressos, cosa que n'ampliava la legitimitat davant les seccions. A més, el CN obtingué l'autorització explícita per intervenir en vagues locals, mesura que reforçava l'estructura centralitzada de la UGT. No es féu, però, una reforma radical dels estatuts. Més aviat, s'ampliaren els poders del CN dins del marc heretat de funcionament de la Unió General.⁴⁶

La reforçada capacitat de maniobra del Comitè Nacional es posà a prova durant els anys de crisi econòmica i social que va viure Espanya amb motiu de la Primera Guerra Mundial. Sense insistir en els detalls de l'impacte econòmic de la conjuntura bèl·lica, només cal subratllar ací la importància del seu efecte nacionalitzador, a partir de la pressió dels mercats internacionals sobre l'economia espanyola.⁴⁷

ES, 30-XII-1913; «Congreso de la Unión General de Trabajadores», ES, 24-VI-1914; «Congreso de la Unión General de Trabajadores», ES, 26-VI-1914.

44. BYRNE, *Trabajo y conflictividad*, 129-141; H. FESEFELDT, «Condiciones de trabajo, formación de clases y organización sindical: los sindicatos de tipógrafos y albañiles en Madrid (1888-1923)», *Spagna Contemporanea*, 4, 1993, 60-63.

45. Per a la fundació i els objectius de la FNA, «Circular», *Trabajo*, 25-V-1913; «Congresos obreros», ES, 17-VII-1914.

46. «Congreso de la Unión General de Trabajadores», ES, 30-VI-1914; A. SABORIT, «El XI Congreso de la Unión», AS, 16, 4-VII-1914, 2-3; MARTÍN RAMOS, *Historia...*, vol. 2, 10.

47. Els efectes econòmics i sociopolítics de la conjuntura bèl·lica i postbèl·lica (1914-1923) han estat estudiats per S. ROLDÁN, J. L. GARCÍA DELGADO i J. MUÑOZ, *La consolidación del capitalismo*

La crisi originà a partir de 1916 la mobilització dels obrers en una campanya que culminà en la vaga general de 1917. Per primera vegada en la seua història, la Unión General de Trabajadores tractava de desfermar un procés de reforma i democratització del sistema polític espanyol, tot buscant la col·laboració de la CNT i eixint-se'n de les pautes conegudes d'actuació econòmica. Això obeeïa a la percepció de la crisi econòmica com a una "crisi nacional", que afectava tots els espanyols, no només els proletaris, i exigia una "*agitación más nacional que proletaria*".⁴⁸ Foren els organismes dels obrers industrials del nord d'Espanya, en concret el SOMA, els primers a proposar l'inici d'aquesta campanya d'abast nacional. Al congrés ugetista de 1916, el CN s'afegí a la iniciativa i la integrà, amb alguns matisos més moderats, al seu programa. Igualment, encarregà part de la preparació de la campanya als delegats regionals, i assumí així per primer cop la possibilitat d'integrar representants regionals en la cúpula dirigent, amb la qual cosa es reconeixia la diversitat de les bases regionals del sindicat. D'aquesta manera, el CN esperava garantir una àmplia participació dels obrers a tot Espanya.⁴⁹ Tanmateix, els delegats regionals a penes van intervenir en la preparació de la campanya. Aquesta es radicalitzaria des de principis de 1917, fins arribar a la vaga general revolucionària, que seria part de la crisi militar i política a l'estiu del mateix any.⁵⁰

Amb la *vaga general revolucionària* d'agost de 1917, la UGT ultrapassava els límits de l'actuació sindical i demostrava que era l'organització més dinàmica del socialisme espanyol, com va reconèixer la premsa liberal poc abans de la vaga: «Ni en la derecha ni en la izquierda hay partido político que acuse tanta fuerza como la Unión General de Trabajadores».⁵¹ Aquest era el resultat d'un procés encetat amb la transformació de la base social de la UGT i la integració dels obrers industrials, sobretot miners i ferroviaris. L'ampliació de les competències del CN, la renovada capacitat de maniobra de la UGT en les lluites més ambicioses que s'atansaven i la voluntat d'influir en el món polític espanyol

en España, Madrid, Confederación Española de Cajas de Ahorro, 1973. Les conseqüències de l'impacte nacionalitzador es van posar en relleu en la dinàmica del moviment inflacionista, que va seguir pautes semblants a tot arreu d'Espanya, vegeu SÁNCHEZ PÉREZ, «Protestas del pan...», 54 i s.

48. «Continúa la campaña de agitación», *ES*, 19-XI-1916. També, «Continuando la campaña», *ES*, 11-XI-1916; «Balance del año 1916», *ES*, 1-I-1917; F.SÁNCHEZ PÉREZ, «La actividad socialista en Madrid y la huelga general de 1917», A. BAHAMONDE i L. E. OTTERO, (ed.), *La sociedad madrileña durante la Restauración, 1876-1931. III Coloquio de Historia Madrileña*, Madrid, Consejería de Cultura de la Comunidad de Madrid, 1989, vol. 2, 479.

49. A. SABORIT, *Julián Besteiro*, Mèxic, Impresiones Modernas, 1961, 121; Íd., *Pablo Iglesias...*, vol. 8, 1963. Davant la creixent mobilització dels obrers asturians, la UGT avançà al mes de maig el seu congrés, previst per al juny de 1916. En el congrés, la delegació asturiana proposà una campanya més breu i vigorosa, allò que no s'aprovà arran del rebuig del CN. «Actas, UGT, CN», 29-III-1916, FPI/M, AARD IX; «Congreso de la Unión General de Trabajadores», *ES*, 24-V-1916.

50. Per a una anàlisi del procés de radicalització de la campanya i els diversos aspectes de la vaga, G. H. MEAKER, *La izquierda revolucionaria en España (1914-1923)*, Barcelona, Ariel, 1978; J. A. LACOMBA, *La crisis española de 1917*, Madrid, Ciencia Nueva, 1970; A. SABORIT, *La huelga de Agosto de 1917 (Apuntes históricos)*, Mèxic, Ed. Pablo Iglesias, 1967.

51. «Los delegados obreros examinan minuciosamente la gestión del Gobierno», *E(I) Liberal*, 27-III-1917.

resultaren ser tant conseqüència d'aquests canvis com, a l'ensem, el fonament per a l'actuació política i sindical dels socialistes temps a venir. Tot i el fracàs de la vaga de 1917 en les seues demandes polítiques, va marcar un pas decisiu per a la UGT, que per primera vegada havia esbossat una mobilització a escala de tot Espanya per tal d'assolir la democràcia política.⁵²

IV. Anys de reforma, 1917-1923

Els canvis que es feien sentir es traduïren, entre 1917 i 1923, en un fort impuls de reforma estratègica i organitzativa de la UGT, imprescindible si es volia recollir el ràpid creixement de l'afiliació.⁵³ No tan sols el context econòmic i l'establiment de relacions laborals a escala del conjunt espanyol van modificar el marc en el qual actuaven les organitzacions obreres. En el mateix sentit influïen també l'actuació cada cop més agressiva del món patronal i l'impacte de les iniciatives dels governs de postguerra, que miraven d'ampliar la legislació social. Tot això afavoria les polítiques dels grans sindicats centralitzats d'indústria. En aquest panorama, també la UGT es veí obligada a emprendre una política a escala de tot Espanya. Això exigia, com a primer pas, enfortir-ne les estructures centralitzades, per tal de permetre la implantació d'una gestió sindical, protagonitzada per la cúpula dirigent, que fos capaç d'orientar les polítiques dels seus sindicats i seccions a tot arreu del país. En aquesta línia, es creà, a banda de la Comissió Executiva (CE) responsable de dirigir la federació, un Comitè Nacional representatiu, integrat per la Comissió Executiva, delegats de les regions i, des de 1920, representants de las Federaciones Nacionales de Industria. Al congrés de 1918, la CE i el CN van assumir de manera explícita la responsabilitat de traçar les línies d'actuació de la UGT i d'engegar mesures per estendre la federació entre nous sectors socials.⁵⁴ Aquestes mesures van reforçar la capacitat de maniobra de la UGT respecte al govern i la patronal, com es va fer palès en la lluita per la jornada de vuit hores. En el terreny programàtic, això es reflectí en l'esbós d'una nova visió del paper dels sindicats en la socialització de la indústria, allò que es coneixia com a *control social*.

52. PÉREZ LEDESMA, «Partido y sindicato...», 233-234; C. FORCADELL, «Conflicto social y movilización obrera: de la huelga general a la Dictadura de Primo de Rivera», REDERO, *Sindicalismo...*, 103; JULIÀ, *Los socialistas...*, 90.

53. Les xifres d'afiliació de la UGT mostren un creixement espectacular entre 1918 i 1920, quan la federació va passar de 89.601 a 211.342 membres, fins arribar als 240.113 el 1921. A partir de 1922, el nombre d'afiliats es fixa una mica per damunt dels 200.000, LARGO CABALLERO, *Presente...*, 226-227; «Las fuerzas de la U.G.T.», *ES*, 27-VII-1921.

54. El que havia estat el CN abans de la reforma, ara s'anomenava Comisión Ejecutiva (CE). El nou Comitè Nacional, òrgan superior de decisió, es reunia normalment dues voltes a l'any. Unió General de Trabajadores, *Estatutos de la Unión General de Trabajadores fundada en Agosto de 1918*, Madrid, Imprenta de Felipe Peña Cruz, 1918, 3, 10-12; UNIÓN GENERAL DE TRABAJADORES, *Estatutos de la Unión General de Trabajadores reformados en el XIV Congreso, celebrado en Madrid durante los días 26 de junio al 4 de julio de 1920*, Madrid, s. ed., 1920, 5-7, 16-20.

En el camp organitzatiu, el congrés de 1918 va optar per estructurar les seccions en Federaciones Nacionales de Industria, ja que la lluita per nacionalitzar l'economia es plantejaria en cadascun dels diversos sectors. Per aquest motiu, la UGT toleraria, però no afavoriria gens, que es formassen federacions regionals. El 1923, el CN va advertir a les societats de Biscaia, respecte a la seua idea de crear una federació provincial, «*que cuiden de que este organismo no pueda ser un obstáculo el día de mañana al desarrollo de las Federaciones Nacionales de industria*».⁵⁵ Mitjançant les Federacions Nacionals d'Indústria, la CE va poder incrementar el control sobre les seccions. Per tal de projectar i orientar el sindicalisme, es creà el càrrec de secretari general, que ocuparia l'estucador madrileny Francisco Largo Caballero. Organitzativament, doncs, la UGT estava preparada per assumir un paper més vigorós, tant sindical com polític, en el curs de la política espanyola.⁵⁶

Aquests canvis s'inscrivien en una transformació global de la composició per professions i per àrees geogràfiques de la UGT. Mentre que l'aportació madrilenya havia baixat definitivament a un percentatge entre el 23% i el 31% dels afiliats, Astúries i el País Basc mantenien les seues posicions dins del ritme expansiu del sindicat: entre el 9% i el 17% dels afiliats provenien d'Astúries; del País Basc, el 10%; i, vora el 1922, el 16% eren valencians. Pel que fa a l'estructura professional, el 1920 la UGT reclutava entre els oficis industrials el 42% dels seus membres i, dos anys més tard, el 32%, mentre que els treballadors del camp hi aportaven el 1920 el 29,5% i el 32% dos anys després. Els treballadors artesanals havien perdut definitivament el seu predomini dins la federació.⁵⁷

Pel que fa als continguts de la política sindical ugetista, es féu evident la influència dels sindicats industrials, sobretot d'Astúries. El SOMA havia consolidat la seua posició, tant a Astúries com dins la UGT, en organitzar, en els seus millors moments —els anys 1919-1920—, entre 25.000 i 28.000 afiliats, és a dir, vora el 60% dels miners asturians. El SOMA controlava també la Federación Nacional de Mineros i n'aportava el 44% dels afiliats. La força excepcional del SOMA recolzava en el fet de disposar de fons molt grans, amb els quals podia donar suport a algunes de les lluites més aferrissades entre sindicats socialistes i la gran patronal d'altres zones d'Espanya, com s'esdevingué en el tancament

55. «Actas, UGT, CE», 21-VIII-1923, FPI/M, AARD XI.

56. LARGO CABALLERO, *Presente...*, 229-232; «El XIII Congreso de la Unión General de Trabajadores», ES, 11-X-1918. Enquadrar les seccions dins les Federaciones Nacionales de Industria resultà una tasca feixuga, que no es va completar ni tan sols en els anys trenta. Processos de reestructuració semblants es van dur a terme en la majoria dels moviments sindicals europeus els anys posteriors a la Primera Guerra Mundial, Aldo AGOSTI, «La evolución de los sindicatos europeos», dins M. CABRERA, S. JULIÀ i P. MARTÍN ACEÑA, (ed.), *Europa en crisis, 1919-1939*, Madrid, Ed. Pablo Iglesias, 1991, 191-224.

57. UNIÓN GENERAL DE TRABAJADORES, *Memoria y orden del día del XIV Congreso ordinario que se celebrará en Madrid los días 26 y siguientes de junio de 1920*, Madrid, Imprenta de Felipe Peña Cruz, 1920, 105-106; UNIÓN GENERAL DE TRABAJADORES, *Memoria del orden del día del XV Congreso ordinario que se celebrará en Madrid los días 18 y siguientes de noviembre de 1922*, Madrid, Imprenta de Felipe Peña Cruz, 1922, 175-176.

empresarial de la construcció madrilenya, a finals de 1919.⁵⁸ En menor mesura, els sindicats metal·lúrgics bascos augmentaren el seu pes dins la UGT, per bé que sense arribar al nivell del SOMA pel que fa al seu arrelament entre la població obrera de Biscaia. Amb tot, entre 1919 i 1920 el SOMV aconseguí que l'acceptessin com a interlocutor dels interessos obrers per part de les grans plantes siderúrgiques. Per aquesta raó, el SOMV va poder engegar una política de relacions laborals negociades entre el sindicat i les grans empreses del sector, però no fou capaç d'institucionalitzar aquest paper a través de comissions mixtes, com havia fet el SOMA.⁵⁹

Els progressos entre els obrers industrials foren un dels factors que en 1918-1919 van permetre que la UGT apostàs per conquerir una de les reivindicacions més simbòliques de moviment obrer: la jornada de vuit hores. Sens dubte, la introducció per llei de les vuit hores, a partir del primer d'octubre de 1919, no obeïa només a l'actuació de la UGT. També devia molt als intents del govern de Romanones d'evitar una escalada de les lluites de la CNT durant la vaga de l'empresa elèctrica La Canadencia, i la posterior vaga general de 1919, a Barcelona. De tota manera, la reivindicació de les vuit hores havia arrencat ja l'any anterior, quan diverses federacions nacionals d'indústria de la UGT encetaren gairebé en paral·lel campanyes per introduir aquesta jornada en els respectius sectors. Es van produir així diverses vagues o amenaces de vaga a diverses regions, la qual cosa va tenir un efecte pròxim a una lluita reivindicativa a escala general. Tot i que aquestes vagues no van comptar amb una planificació prèvia de la cúpula dirigent ugetista, la mobilització obrera a tot arreu en fou l'eina més forta. D'aquesta manera, la UGT va poder posar en marxa una nova estratègia, orientada a la reivindicació, davant l'Estat, per tal d'exigir una legislació sociolaboral més extensa, a través de la pressió de grans campanyes arreu del país. Aquesta pràctica quedava fora de l'abast de la CNT, els sindicats únics de la qual —veritables sindicats d'indústria de radi local— s'estimaren més de plantejar les lluites en el marc dels seus baluards, que no anaven més enllà de la localitat o la regió.⁶⁰

En la lluita per les vuit hores, el desembre de 1918 la Federación Nacional de Metalúrgicos va donar les primeres passes per sintonitzar la projectada mobilització entre els sindicats bascos i asturians. Dins de la Federación Nacional Minera, la iniciativa va correspondre al SOMA, que a principis del 1919 anuncià

58. SHUBERT, *Hacia la revolución...*, 142; «Federación Nacional de Mineros», *ES*, 24-III-1919; «Cómo entienden la solidaridad los mineros asturianos», *ES*, 16-VIII-1920. Sobre la tramesa de recursos per als sindicats madrilenys de la construcció, «La acción obrera en Madrid», *ES*, 13-I-1920.

59. Entre 1920 i 1921 el SOMV arribà a tenir entre 10.000 i 15.000 afiliats, però només en aquests moments culminants aconseguí d'organitzar entre el 30% i el 40% dels siderúrgics de Biscaia, mentre que el grau d'afiliació seria més baix anys a venir. «Actas, SOMV, Pleno de delegados», 4-15-V-1921, AHN/SGC, PS-Bilbao, 153/2; A. LACORT, «Un breve resumen», *ES*, 4-I-1922; Fusi, *Política obrera...*, 397-406.

60. MARTÍN RAMOS, *Historia...*, vol. 2, 47 i s. Les explicacions clàssiques situen la concessió de la jornada de vuit hores més aviat en el context de les lluites obreres a Barcelona, MEAKER, *La izquierda revolucionaria...*, 223; J. MORENO LUZÓN, *Romanones. Caciquismo y política liberal*, Madrid, Alianza Ed., 1998, 369-371. Per a les diferències en els principis organitzatius i d'acció sindical de la UGT i la CNT, BARRIO, *El sueño...*, 103-124.

que lluitaria per la jornada de vuit hores, tot assumint la representació, no sols dels miners d'Astúries, sinó de tot Espanya: «*Si la Federación nacional no pudiera o no estuviera en condiciones de producir este movimiento, este Comité igualmente propone que lo haga nuestro Sindicato*». Llaneza va demanar oficialment el suport de la UGT, que s'hi va adherir. D'ací va sorgir una reivindicació general, l'Estatuto del trabajo, adreçada al govern, que resumia les demandes ugetistes en matèria de legislació laboral.⁶¹

A principis d'abril de 1919 el protagonisme de la dinàmica sindical fou assumit per una coalició de sindicats metal·lúrgics i siderúrgics del País Basc, Astúries i Cantàbria. Reivindicaven la inclusió dels seus afiliats en el decret que establia la jornada de vuit hores en la construcció, decret que s'havia publicat pocs dies abans per tal de resoldre una vaga general de la construcció a Madrid.⁶² En una reunió a Santander es va debatre la possibilitat de coordinar els moviments de tots tres sindicats metal·lúrgics, però a iniciativa del SOMV hom va prescindir de declarar la vaga general en el sector. Altrament, els siderúrgics de Biscaia es van decidir per negociar la seua reivindicació a través del diputat socialista per Bilbao, Indalecio Prieto, qui aconseguí una promesa formal dels patrons d'implantar la nova jornada a canvi d'una renúncia a la declaració de la vaga.⁶³

A finals de setembre de 1919, el SOMA recobrà el seu paper d'avantguarda dels treballadors espanyols. «*Habéis sido vosotros, mineros de Asturias, los que con vuestro esfuerzo y sacrificio construisteis la más fuerte trinchera contra la avaricia capitalista y las arbitrariedades de los Gobiernos*». El SOMA va amenaçar amb la vaga general si es produïen infraccions contra la nova jornada. De fet, arribaria a declarar-la a Astúries per tal de conquerir la jornada de set hores a les mines de la regió. Així, doncs, el SOMA i la FNM van aconseguir d'implantar la jornada de set hores a totes les conques mineres d'Espanya.⁶⁵ Amb això es va fer un primer pas envers la creació d'unes relacions laborals d'àmbit espanyol,

61. «Los mineros asturianos», *ES*, 7-I-1919. També «Actas, UGT, CN», 21-I-1919, FPI/M, AARD XXXIX; «Unión General de Trabajadores», *ES*, 21-I-1919. El congrés de la FNM de març de 1919 reafirmà el seu suport a la iniciativa proposada pel SOMA, «Congreso extraordinario de mineros», *ES*, 27-III-1919. Per a la Federación Nacional de Metalúrgicos, «Actas, SOMV, CS», 19-XII-1918, AHN/SGC, PS-Bilbao, 201/2.

62. «Ante un conflicto», *ES*, 16-III-1919; «Comienza la huelga del ramo de construcción», *El Sol*, 26-III-1919; «Se ha resuelto la huelga del ramo de construcción», *El Sol*, 28-III-1919. També, F. SÁNCHEZ PÉREZ, «Experiencias de los oficios y federaciones de industria en Madrid (1910-1923)». El caso de la Federación Local de la Edificación» dins S. CASTILLO, (ed.), *El trabajo a través de la historia. Actas del IIº Congreso de la Asociación de Historia Social*, Madrid, UGT-Centro de Estudios Históricos, 1996, 480.

63. Per a la reunió de Santander, «Actas, SOMV, CS», 6-IV-1919, AHN/SGC, PS-Bilbao, 201/2. Fou Indalecio Prieto qui aconsellà els sindicats que prescindissen d'una vaga general per tal d'evitar com a desenllaç una repressió semblant a la de Barcelona, vegeu Prieto a Juan de los Tovos, 18-IV-1919, AHN/SGC, PS-Bilbao, 234/4. El govern, sotmès a la pressió de la vaga general de Barcelona, féu els possibles per evitar l'esclat d'una vaga a les províncies del nord d'Espanya, en donar garanties de la implantació de la jornada de vuit hores. Ministre de la Governació als Governadors Civils de Bilbao, Oviedo i Santander, 12-IV-1919, AHN/M, *F(ondos) C(ontemporáneos)-M(inisterio del) I(nterior)*, 57A/6.

64. «Federación Nacional de Mineros», *ES*, 26-IX-1919.

65. «De Peñarroya», *ES*, 12-I-1920; MARTÍN RAMOS, *Historia...*, vol. 2, 53.

negociades entre representants de la Federación Nacional de Mineros, de les empreses més importants i del govern. L'actuació coordinada dels diversos sindicats regionals va caracteritzar els anys següents la política sindical de la mineria. La capacitat d'aturar «*la vida nacional*» mitjançant una vaga general minera va augmentar considerablement la força de la FNM i dels seus sindicats regionals. Amb tot, quan a partir de 1921 es féu més dura la crisi del sector de l'hulla, en reviscolar la competència anglesa, els patrons s'enfrontaren a la Federación Nacional de Mineros en una colla de vagues, arran de les quals aconseguiren d'afeblir tant la Federació Minera com els seus diversos sindicats regionals, que hagueren d'acceptar importants retalls de salaris.⁶⁶

La necessitat d'actuar a escala de tot Espanya no es féu sentir amb tanta força entre els sindicats de tradició artesanal. De tota manera, aquests sindicats també es van veure atrapats cada cop més en les lluites que neixien a d'altres regions espanyoles. Així es va comprovar durant el tancament de la construcció a Madrid per part de la Confederación Patronal Española, declarat a finals de 1919 per tal de reforçar idèntica mesura presa a Barcelona. Per tant, el 1921 els sindicats madrilenys de la construcció van resoldre a fer el pas cap a la creació d'una Federación de Industria d'àmbit local, així com de la Federación Nacional del Ramo de la Edificación (FNE), per tal d'encabir les societats d'ofici dins l'estructura per indústries de la UGT.⁶⁷ Un procés semblant va tenir lloc en el sector de l'espardenya, marcat fins llavors per la disparitat local de les seccions de la Federación Nacional de Obreros Alpargateros. Des de 1919, aquesta federació pogué unificar la política de les seues seccions en el context de la lluita per la jornada de vuit hores, que els patrons van tractar d'evitar mitjançant la demanda de ser inclosos en un règim de jornada especial. Com a resposta, els sindicats de l'espardenya van aturar l'estiu de 1920 els principals centres productors amb un seguit de vagues generals, i es va desfermar una vaga a escala, si fa no fa, de tot Espanya. L'impacte d'aquestes mobilitzacions, que van incloure seccions d'espardenyers de diverses orientacions ideològiques (com ara, anarcosindicalistes a la Rioja i catòliques a Guipúscoa), fou decisiu per a la introducció de les vuit hores en aquesta indústria. L'intent de gestionar les reivindicacions obreres a través de la FNA a escala general va suposar una innovació estratègica, que

66. «Congreso de la Federación Nacional de Mineros», *ES*, 22-VI-1920; «Congreso de la Federación Nacional de Mineros», *ES*, 26-VI-1920; MEAKER, *La izquierda revolucionaria...*, 554-558; J. BULECHOS ISICÍ, «Die Bergarbeiterbewegung, Die rote Gewerkschaftsinternationale», 51, 1925, 233. F. DEL REY REGUILLO, *Proprietarios y patronos. La política de las organizaciones económicas en la España de la Restauración, 1914-1923*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1992, 176-177, nega que les associacions patronals tinguessen capacitat de coordinar una campanya contra els sindicats a escala de tot Espanya. Tampoc no comparteix la idea que aquests conflictes hagen representat un atac sistemàtic a les Federacions Nacionals de la UGT. L'heterogeneïtat de les organitzacions econòmiques i polítiques de la burgesia espanyola havia estat detectable tot al llarg de la Restauració, B. DE RIQUER, «Les burgesies i el poder a l'Espanya de la Restauració (1875-1900)», *Recerques*, 28, 1994, 43-58.

67. «A las Sociedades, Sindicatos o Grupos de oficios afectados por la industria de la Edificación», Madrid, 25-VI-1920, AHN/SGC, PS-Madrid, 2350; «Orígenes y desenvolvimiento de la Federación Local de la Edificación», *El Trabajo*, 1-IX-1925. Per a una cronologia del tancament, F. SOLANA, (ed.), *Julián Besteiro. Política y legislatura de la Monarquía*, vol. 1, Madrid, Taurus, 1975, 484-512.

permeté que les diverses societats d'espardenyers superassen la feblesa de la seua posició negociadora a escala local, en emmarcar les seues reivindicacions en una campanya de dimensions espanyoles.⁶⁸

El model organitzatiu per branques industrials no sols augmentà la capacitat de mobilització a escala espanyola, sinó que, a més a més, afavorí la introducció de nous conceptes en la política sindical. Un d'ells era el *control sindical*, promogut de manera extraordinària pel SOMA, el sindicat més innovador de la UGT. El control sindical s'entenia com una via cap a la socialització de la indústria. Segons aquesta concepció, el paper dels sindicats en la direcció de les empreses s'establiria de manera institucional, a llarg termini i mitjançant *comissions mixtes* a les fàbriques. Es tractava d'una idea d'un fort caire corporativista, ja que seria dut a terme, en primer lloc, per forces de representació econòmica, és a dir, els sindicats, les organitzacions patronals i representants de l'Estat, la qual cosa deixava en un segon lloc les forces i els partits polítics. És clar que aquests projectes no comptaven amb possibilitats de ser realitzats a l'Espanya de la Restauració, però tingueren la seua importància com a fil conductor de la política sindical dels socialistes. Així, l'any 1922, el *control sindical* fou el lema de la campanya de propaganda de la UGT per tal de combatre la influència del partit comunista, fundat arran de l'escissió del Partit Socialista, l'abril de 1921.⁶⁹

Per a la UGT, la importància d'aquestes nocions consistia en el fet d'haver preparat el terreny per a la participació socialista en un model corporatiu d'organització de les relacions laborals. Això explica la mínima resistència davant la possibilitat de cooperar amb les institucions corporatives del règim de Miguel Primo de Rivera, institucions que s'adaptaven en alguns aspectes als esquemes del *control sindical*. De fet, per a la UGT la principal perspectiva d'aquest control consistia en la seua utilitat per al procés democratitzador a la indústria, mentre que la democratització del sistema polític passava a ocupar un lloc secundari dins les seues preocupacions. Aquesta conducta obeïa, en part, a l'experiència política dels socialistes els anys de postguerra, quan tant en l'espai polític com

68. INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES, *Crónica de los conflictos laborales en Elche (Alicante) 1920-1922*, Madrid, Sobrinos de la Sucesora de M. Minuesa de los Ríos, 1922. Aquest informe especificava els detalls de la campanya salarial als diversos centres de la indústria espardenyera. La vaga dels espardenyers d'Azcoitia, de juliol a octubre de 1920, ha estat estudiada per L. CASTELLS, «El desarrollo de la clase obrera en Azcoitia y el sindicalismo católico (1900-1923)» dins *Íb.*, *Trabajadores...*, 109-115.

69. Per als projectes de *control sindical*, «XIV Congreso de la Unión General de Trabajadores», *ES*, 2-VII-1920; LARGO CABALLERO, *Presencia...*, 214-221. BARRIO, *El sueño...*, 125-137, emmarca el concepte de *control sindical* dins del debat europeu sobre la intervenció obrera en els processos de producció i de socialització de la indústria. Vegeu també C. SIRIANNI, «Workers' control in Europe: A comparative sociological analysis» dins J. E. CROININ i C. SIRIANNI, (ed.), *Work, Community and Power. The Experience of Labor in Europe and America, 1900-1925*, Filadèlfia, Temple University Press, 1983, 254-310. Els patrons van rebutjar amb força aquestes propostes. Vegeu, F. DEL REY REGULLO, «La polémica sobre el control obrero. Los orígenes en España», *Sociología del Trabajo*, 8, 1989/90, 135-165. El SOMA fou l'únic sindicat regional que es proposà esbossar els primers passos per implantar el *control sindical* i nacionalitzar les mines, intents que no passaven de ser projectes sense cap possibilitat de realització. «XIV Congreso de la Unión General de Trabajadores», *ES*, 29-VI-1920; «Actas, UGT, CN», 26-I-1922, FPI/M, AARD XXXIX.

en l'econòmic les forces conservadores i els organismes patronals havien fet avortar els intents de liberalització. Per això, l'única cosa que interessava de debò la UGT, davant el cop d'estat de Primo, fou posar a estalvi l'entramat legal i institucional encarregat de gestionar les relacions laborals i la negociació dels contractes col·lectius. Això permetia continuar la política de representació d'interessos que més resultats havia donat els anys anteriors. El primer a donar aquest pas fou el dirigent miner Manuel Llaneza qui, pocs dies després del cop d'Estat, encetà converses amb Primo de Rivera per garantir els avantatges aconseguits pel SOMA. D'aquesta manera, la UGT va poder aprofitar la conjuntura dels anys 1920 per consolidar les seues bases d'afiliació.⁷⁰

V. Conclusions

La projecció de la política sindical ugetista, siga en el camp organitzatiu, estratègic o doctrinal, va transcórrer des del darrer terç del vuit-cents dins del marc que establien els usos de cadascuna de les societats afiliades i les relacions de les seccions amb la cúpula dirigent del sindicat. La transformació de les bases de la UGT, d'una banda, i els canvis del context de les lluites laborals, de l'altra, foren els factors decisius que esperonaren l'evolució des d'una tènue estructura federada de societats obreres cap a una federació sindical centralitzada. En una primera fase, les relacions del CN amb les seues seccions es veieren afectades pels trets professionals d'aquestes, ja que el seu sindicalisme es limitava a l'àmbit local, sense cap projecció política més enllà de la reivindicació econòmica, limitació que bloquejava l'expansió de la UGT. Des de 1910, el creixement dels sindicats d'obres industrials va posar en marxa la introducció de noves estratègies i elements doctrinals en la política sindical ugetista, promoguts sobretot per les organitzacions mineres d'Astúries. Hi sobreeixia, d'una banda, la configuració d'una actuació sindical a escala de tot Espanya, en resposta a la conformació de relacions laborals d'aquest abast; d'altra banda, el sorgiment d'una nova doctrina sindical, centrada en l'actuació dins dels organismes paritaris i en la negociació de contractes de treball per a amplis sectors de la indústria.

De mica en mica, la cúpula dirigent ugetista va assumir la responsabilitat de dotar la Unión General d'una direcció capaç de coordinar i sistematitzar aquesta política en el terreny organitzatiu, estratègic i doctrinari. Davant les exigències de les lluites sindicals de la postguerra, la direcció socialista va prioritzar aquesta tasca i aconseguí que, a principis dels anys trenta, la UGT es consolidàs per

70. S. JULIÀ, «Socialismo y revolución en el pensamiento y la acción política de Francisco Largo Caballero» dins F. LARGO CABALLERO, *Escritos de la República. Notas históricas de la Guerra Civil en España (1917-1940)* S. JULIÀ (ed.), Madrid, Ed. Pablo Iglesias, 1985, IX-LXVI; M. PÉREZ LEDESMA, «La cultura socialista en los años veinte» dins J. L. GARCÍA DELGADO, (ed.), *Los orígenes culturales de la II República. IX Coloquio de Historia Contemporánea de España*, Madrid, S. XXI, 1993, 149-198; MEAKER, *La izquierda revolucionaria...*, 609-611; «Manuel Llaneza habló hoy con el general Primo de Rivera», *ES*, 2-X-1923.

fi com a sindicat de masses. El preu dels progressos organitzatius i estratègics, però, es féu notar en les deficiències doctrinals i en la pobresa de les visions polítiques del socialisme espanyol en el vessant sindical. La predisposició a entendre el camí cap a la societat socialista sobretot com a un procés de canvi del sistema econòmic els féu desistir de la lluita per democratitzar la societat espanyola. Només a les acaballes dels anys 1920 la lluita per la instauració de la República tornaria a ser la preocupació més important del socialisme a Espanya. Tanmateix, caldria parar compte també en el fet que les limitacions del sindicalisme mostraren reflectir una societat en la qual els processos de modernització socioeconòmica i liberalització política havien estat difícils de conciliar. La manca de visió democratitzadora dels dirigents socialistes, tan perniciosa per a l'estabilitat de la Segona República, no fou sols un llegat dels orígens del socialisme espanyol. Era també una conseqüència de les limitacions del sistema polític a l'Espanya del primer terç del nou-cents.